

Ірина Грачова
м.Вінниця, Україна

КВАНТИТАТИВНІСТЬ ЯК МОВНА КАРТИНА СВІТУ

У статті розглянута категорія кількості, її походження та розвиток, квантифікаційна лексика. Кількісні характеристики навколишнього світу є основою формування філософських і мовних категорій кількості, характер яких обумовлюється поступовим пізнанням від конкретного до абстрактного. Результати відображаються у семантичних структурах квантитативних одиниць, які утворюють мовні структури та функції. Мовна категорія кількості багатоаспектна та неоднорідна. У лінгвістиці вона виступає в єдності двох протилежних понять: означена – неозначена кількість. Поняття кількості складається із самої кількості, множини та числа, які є взаємодоповнюючими та основоположними.

Ключові слова: категорія, квантитативність, квантифікація, мовне поле кількості, означена кількість, неозначена кількість.

Универсальный характер лингвистической квантитативности проявляется в способности языковых единиц выражать результаты познания количественных характеристик. Сложность и многогранность поля количества обуславливается многозначностью отношений в реальном мире, содержательным различием мыслительных процессов, имманентностью конкретной языковой системы. Языковая категория многоаспектная и неоднородная. В лингвистике она представлена в единстве двух противоположных понятий: определенное и неопределенное количество. Понятие количество состоит из самого количества, множества и числа, которые взаимодополняются и основополагающие.

Ключевые слова: категория, квантитативность, квантификация, языковое поле количества, определенное количество, неопределенное количество

The article is devoted to the category of quantity, its origin and development. Quantitative characteristics of the existing world are the base of linguistic and philosophical categories of quantity, which is defined by gradual changes from specificity to abstraction. The results are represented in semantic structures of quantitative units. The category of quantity is multifaceted and heterogeneous. In linguistics it is existed in two opposite notions: definite and indefinite quantity. This concept consists of quantity itself, plurality and numbers, which are complementary and fundamental to each other.

Key words: category, quantitative quantification, linguistic field of quantity, definite quantity, indefinite quantity

У лінгвістиці однією з найскладніших категорій є категорія кількості. Незважаючи на велику кількість праць та наукових досліджень, багато питань є досить нерозв'язаними, а саме поняття квантитативності. Отже, воно є досить актуальним і сьогодні. Лінгвісти усього світу прагнуть дійти консенсусу щодо визначення точної класифікації та тлумачення, але для того, щоб зрозуміти суть поняття, потрібно визначити, що ж лежить в його основі. **Метою статті** є аналіз існуючих теоретичних моделей інтерпретації категорії квантитативності та її вираження у мовному полі кількості, що обумовлює **актуальність** дослідження на новій методологічній основі. **Отож, завданням статті** є визначення місця та ролі категорії квантитативності у сучасних граматичних студіях.

Одне із найточніших та найоб'єктивніших визначень, на нашу думку, надає фразеологічний словник А.В. Куніна, де квантитативність інтерпретується як результат пізнання людиною кількісної визначеності реального світу та активної розумової здатності людини до класифікації, що

відображається у свідомості людини об'єктивною кількістю, тобто його концептуальним аналогом [4, с. 568].

З філософської точки зору, квантитативність визначається як мовне позначення кількості, яка є лінгвістичною технікою, що має ментальну основу. Людина у своїй свідомості до певної міри творить і перетворює оточуючий світ. Багатоаспектність кількісної реальності обумовлює характер пізнавального процесу і мовного позначення [14, с. 6].

У лінгвістиці ж навпаки, квантитативність пов'язують з поняттям вимірювання чогось за критерієм кількості, протиставляючи при цьому категорію якості. Поняття квантифікація позначає кількість або число матеріалів чи абстрактних речей [23].

Для кращого розуміння принципів квантитативності звернімося до поняття „категорія” (із грец. *katēgoría* – висловлення; лат. *praedicamenta*). Його прийнято визначати як форму мислення, тип зв'язку суб'єкта та предиката в судженні, стійкі засоби предуювання, які існують у мові та які складають умови для можливості досвідченого знання, які мають апріорне значення в якості універсальї та граничних понять [22, с. 229]. У лінгвістиці категорія (у широкому значенні) — це будь-яка група мовних елементів, виокремлених на основі спільної властивості; у вузькому — деяка ознака (параметр), яка лежить в основі розподілу сукупності однорідних мовних одиниць на обмежену кількість класів, що не перетинаються, та члени яких характеризуються одним й тим же значенням цієї ознаки [21, с. 215]. Категорія є також однією з пізнавальних форм мислення людини, яка дозволяє узагальнити його досвід і здійснити його класифікацію [20, с. 45].

Прийнятнішою виявляється позиція Аристотеля, у класифікації якого категорії “сутності”, “якості”, “відношення”, “кількості” та деякі інші розглядаються у контексті вищої сутності об'єктивного буття [10, с. 543]. Поняття кількості є однією з найбільших загальних та фундаментальних логіко-філософських та лінгвофілософських категорій, являючи собою універсальну категорію, яка належить до найбільш загальних

семантичних категорій мови, оскільки відображає об'єктивно існуючі, реальні кількісні відношення в матеріальному світі. До висвітлення категорій кількості та якості неодноразово зверталися дослідники різних часів, у тому числі Аристотель, Декарт, Кант, Гегель. У мовознавчих студіях традиційно зазначалося, що кількість має конкретніший характер, а якість – абстрактніший, втілюючись в універсальні розумові категорії квантитативності та квалітативності. Перша співвідноситься з аналоговим, а друга – із логіко-орієнтованими аспектами синтаксису [9, с. 61].

За Анан'євої О.С., одною із найскладніших сучасних проблем квантитативності являється типологія кількості, яка виражена мовними засобами, оскільки категоріальна сутність кількості (квантифікації) реалізується по різному:

- у словах спеціальної частини мови (числівник);
- в кількісних значеннях різних частин мови (таких, як тривалість, однократність / багатократність, інтенсивність);
- в кількісних категоріях (граматичне число, збірність, дистрибутивність).

Важливо зазначити, що квантитативність зумовлюється багатьма факторами, серед яких слід вказати наступні:

- 1) оцінювання об'єкта з боку мовця на основі порівняння;
- 2) тісна взаємодія об'єктів (у чому полягає завдання об'єднання);
- 3) особливим різновидом самого об'єднання, відношенням цілого і частини [3, с. 16].

Зазначимо, що явище квантитативності є досить складним та багатограним, та навіть, неоднозначним. Вона пройшла у своєму розвитку сім основних етапів еволюції. Дана класифікація є вдалою спробою відображення історії розвитку квантитативності як діахронному, так і в синхронному аспектах. Основними етапами є: 1) предметність значення; 2) непередметність значення (визначена кількість); 3) невизначена кількість (процес детермінологізації); 4) метафоричність (десемантизація кількісного

аспекту); 5) семантична абстракція; 6) епідигматика; 7) соціалізація (канонізованість).

У розвитку цієї категорії можна виокремити чотири основних етапи: 1) встановлення рівночисельних конкретних множин предметів; 2) виділення еталона (еквівалента), по відношенню, до якого, встановлюється рівночисельність інших конкретних множин. Первісно у цій функції, виступали пальці рук і ніг, а також камінці, палички і т.п.; 3) поява конкретного рахунку – етап “предметної кількості”; 4) формування поняття абстрактної кількості [5, с. 3-18]. У свідомості людини кількісні відношення формуються внаслідок емоційно-ціннісного сприйняття світу. Через це у повсякденній свідомості, кількість домінують свого відтворення має величину і градується по шкалі “більше – менше” [8, с. 28].

Значення низки фраз, із яких створюється те чи інше поле, визначається однаковим компонентом, який є обов’язковим для всіх членів цього поля. Останнє дало змогу виокремити мовне поле кількості (термінологічне словосполучення введене С.О.Швачко) як складного за змістом континууму, що має відповідну внутрішню структуру, включає одиниці із значенням множини, величини, ваги, ємності, висоти, глибини, довжини, інтенсивності властивостей, об’єму, площі, розміру, росту, сили, швидкості, товщини, числа та ін. [17, с. 51] і характеризується внутрішньосистемними відношеннями мови та змістовною різницею понятійних категорій. Квантитативні одиниці утворюють опозиційні ряди на основі спільної ознаки, корелята.

Принцип поля полягає в тому, що спільна ознака елементів поля кількості дедалі слабше проявляється у напрямку від центра до периферії. Отже, центральне місце в цьому полі займають числівники, оскільки вони регулярно співвідносяться з натуральним рядом чисел, заміщують рахункові слова, масово вживаються, здібні до номінацій точних, приблизних і неозначено-кількісних характеристик [16, с. 312-317]. Числівники є мовними знаками високої абстракції, їхню специфіку складає нумеральність, тобто

наявність опорних сем числа. Слід врахувати й те, що поступове виокремлення такої частини мови як числівник означало усвідомлення самостійності понятійної категорії числа, що дало можливість його відокремити. У мовному полі кількості існують багато інших одиниць, що виражають кількість, а периферію безпосереднє утворює лексика з неточним її позначенням.

Мовні одиниці, які співвідносяться зі значенням неточної кількості, утворюють ряди зовнішніх та внутрішніх антиномій. Разом з одиницями точної квантифікації неточні протистоять одиницям, позбавленим кількісної наповненості (зовнішня антиномія кількісних і не кількісних одиниць). Опозиції утворюються на межі точних та неточних квантифікаторів, а також у субкатегорії неточної кількості, які в свою чергу поділяються за семами неозначеності та приблизності [15, с. 200]. Використання квантифікаторів у межах речення з погляду їх варіювання й комбінаторики з числівниками дозволяє розглядати квантифікатори як одне з найбільш гнучких і рухомих засобів, створених мовою для презентації різнорівневих градацій у сфері кількості [19, с. 14].

Окремо зазначимо, що в усіх мовах існують лексичні позначення неконкретної кількості, в яких зафіксована ступінь сили множин чи різниця у величині, коли йдеться про неперервану кількість. Так, напр., в англійській мові словами *many* “багато” та *few* “мало” фіксується різниця в силі множини, а словами *much* “багато” та *little* “мало” – різниця у величині, й вони на відміну від перших уживаються з назвами речовин, а не предметів. Кількісні поняття передаються й такими звичайними займенниковими словами, як російські слова *все*, *некоторые*, *всякий*, *каждый* та ін. [6, с. 162-163].

Засоби пізнання кількості безпосередньо залежать від самого її характеру. Дискретні об'єкти дійсності, обмежені простором, та ознаки предметів і явищ, обмежених часом, підлягають кількісному означенню. До категорії кількості також належать характеристики недискретних,

неперерваних об'єктів і явищ, набутих штучним шляхом. Отже, основними ознаками категорії кількості є неперервність та дискретність [13, с. 138].

Категорія кількості, як правило, реалізується на граматичному й лексичному рівнях. Мовні форми засвідчують те, що мислення сучасної людини досягнуло вищого рівня абстракції в уявленні кількості, де співіснують і регулярно використовуються різноманітні її ступені, і відповідно, різні ступені конкретизації при зображенні кількості й кількісних відношень [12, с. 44]. Таким чином, у мові категорія кількості може бути означеною (конкретною, точною), неозначеною (неконкретною), приблизною та наближеною. У лінгвістиці вона виступає в єдності двох протилежних понять: означена – неозначена кількість. Під першою розуміють певну, конкретизовану, точно визначену кількість одиниць. Щодо другої, то вона становить недиференційовану сукупність і поділена на: а) малу неозначену кількість; б) велику неозначену кількість; в) надзвичайно велику неозначену кількість; г) інші значення. Інколи також звертають увагу й на те, що така градація узагальнено відбиває висхідний числовий ряд, який утворюють числівники: мала неозначена кількість → велика неозначена кількість → надзвичайно велика неозначена кількість [2, с. 18].

У сучасній англійській мові виокремлюють також низку засобів вираження значення точної кількості, проте вони є обмеженими [11, с. 128]. До лексичних засобів позначення означеної кількості належать числівники, кількісні іменники *pair, couple, dozen, score*, одина, двоїна (троїна) іменників, корені числівників (у тому числі латинського й грецького походження) у похідних та складних словах: *quadruple, doubly, sevenfold*. Нарешті, означена кількість може бути представлена простим перерахуванням предметів, що також включає засоби вираження парності на противагу множинності: займенники *both, each other* замість *all, one another*, прийменник *between* замість *among*, прикметник *mutual* замість *common, general*. Означена кількість акцентується частками обмеження й уточнення – *only, just, but, alone, merely, solely, barely, exactly, precisely, right*.

Зазначимо також, що неозначена (неконкретна) кількість має різноманітні лексико-граматичні засоби вираження, а саме, форми множини, питальні слова на зразок *how many*, *how much*, інтенсифікатори *such*, *so*, *as*, прислівники *this*, *that*, а також словосполучення *a number of*, *a variety of*, *a series of*. Неозначена кількість передається тривалою часовою формою дієслова, сполученням *would*, *used (to)* з інфінітивом, неозначена кількість актантів імплікується дієсловами типу *gather*, *collect* [11, с. 129]. Як твердить С.О.Швачко, мовні засоби неозначеної кількості не тільки передають кількісні відношення, але й містять оцінний компонент [18, с. 9].

Неозначену кількість можна оцінити як велику чи малу, як достатню, надмірну, або найбільшу; її малу кількість позначають за допомогою таких частиномовних одиниць як займенники *some*, *few*, *little*, прислівники *rarely*, *seldom*, прикметники *several*, *indifferent*. Неозначену велику кількість експлікують за допомогою різноманітних, різнорівневих засобів вираження, а саме, займенниками *many*, *much*; прислівниками *often*, *frequently*; кількісними іменниками, які позначають поняття часу *for hours (years, months)*; іменниками, які передають неозначену кількість: *a lot*, *lots*, *heaps* та ін. Використовують також іменники, які позначають об'єкти великого розміру, простору чи сили: *oceans*, *mountains*, *worlds*, *volumes*, *barrels*, *bucketfuls*, *hurricanes* та ін.; чималі одиниці виміру: *ton*, *mile*, *century*, *millennium*; іменники, які певним чином належать до квантифікаторів, напр., *myriad* “дуже велика кількість, десять тисяч”, *in droves* “натовпами”. Неозначена велика кількість представлена також елативом прикметника й множиною іменників на позначення речовин (*snows*, *waters*). Під терміном “елатив” розуміють значення абсолютної (безвідносної) ознаки у формі найвищого ступеня [1, с. 524].

Неозначена кількість пов'язана з усталеними чи ситуативними еталонами. Відносність оцінок спричиняє появу в мовленні стилістичних фігур на зразок оксиморонів, напр., *глибокий мелкий колодець*, *большой маленький город* [11, с. 128-129]. З іншого боку, означена кількість завжди

має дискретний характер, напр., *ten pages, say three times*, а неозначена може мати як розчленований (*a few pages, repeat some times*), так і нерозчленований (*much water, wait long enough*) характер. Для того, щоб нерозчленована сукупність стала означеною, потрібно використати одиниці виміру: *five liters of water, wait for two hours* [11, с. 128].

Поняття кількості складається із самої кількості, множини та числа, які є взаємодоповнюючими та основоположними. Кількість має зміст лише тоді, коли вона не просто існує як щось наперед й одночасно задане, а є втіленням взаємодії, вільної послідовності [7, с. 68]. Логічна категорія кількості відбиває результати соціального досвіду, абстрагуючи діяльність мислення за допомогою кількісних мовних одиниць [17, с. 13].

Історія еволюції вербальних засобів відтворення категорії кількості, насамперед лексичних позначень кількісних понять і категорії граматичного числа, показує, що головну роль відіграє розвиток розумової категорії кількості як відображення деяких основних властивостей об'єктивованої дійсності. Аналіз історичного процесу становлення категоріальних ознак зазначених мовних явищ свідчить, що мовні значення формуються як відображення об'єктивної дійсності у процесі пізнавальної діяльності людини, у тій чи іншій мірі, фіксуючи її результати [6, с. 161].

Отже, категорія квантитативності є різноплановою, значущою та багатомірною та незважаючи на розробленість багатьох питань пов'язаних з нею, поле для наукових досліджень залишається широким.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов/ О.С.Ахманова. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – 604 с.
2. Городенська К.Г. / К.Г. Городенська // Вираження неозначеної кількості засобами української мови // Мовознавство. – 1978. – №4. – С. 18-21.

3. Домрачева І.Р. Квалітативно-квантитативний аналіз функціонально-семантичного поля кількості. – [Електронний ресурс] – / І.Р. Домрачева. – Режим доступу: <http://litmisto.org.ua>
4. Кунин А.В. Большой англо-русский фразеологический словарь / А.В. Кунин. – 5-е издание, переработанное. – М.: Русский язык медиа, 2006. – 1210 с.
5. Панфилов В.З. Категории мышления и языка. Становление и развитие категории количества / В.З. Панфилов // Вопросы языкознания. – 1971. – №5. – С. 3-18.
6. Панфилов В.З. Философские проблемы языкознания. Гносеологические аспекты / В.З. Панфилов. – М.: Наука, 1977. – 288 с.
7. Парнюк М.О., Рыжко В.А., Ищенко Ю.А. Категория количества в науке / М.О. Парнюк, В.А. Рыжко, Ю.А. Ищенко // АН УССР, кафедра философии. – К.: Наукова думка, 1991. – 243 с.
8. Парнюк М.О. Качество и количество / М.О. Парнюк. – К.: Наукова думка, 1993. – 360 с.
9. Проблемы функциональной грамматики / АН СССР отделение лит-ры и языка, науч. совет “Теория совет. языкознания” / отв. ред. В.Н. Ярцева. – М.: Наука, 1985. – 198 с.
10. Степанов Ю.С. Язык и метод. К современной философии языка / Ю.С. Степанов. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 784 с.
11. Тураева З.Я., Биренбаум Я.Г. / З.Я. Тураева, Я.Г. Биренбаум // Вопросы языкознания. – 1985. – №4. – С. 122-130.
12. Чеснокова Л.Д. Категория количества и синтаксические структуры / Л.Д. Чеснокова // Вопросы языкознания. – 1981. – №2. – С. 44-53.
13. Чернева Н.П. Фразеологизмы с компонентом числительным – конститuentы фразеосемантического поля количества и / или степени / Н.П. Чернева // Мова. Культура. Бізнес. – 2003. – №1. – С. 137 – 141.

14. Швачко С.О. Квантитативні одиниці англійської мови: перекладацькі аспекти [Текст]: навч. посіб. для студ. вузів / С.О. Швачко. – Вінниця: Нова Книга, 2008. – 128 с.
15. Швачко С.А. Полиаспектность и полифункциональность английских числительных / С.О. Швачко // Вісник ХНУ. – 2004. – №635. – С. 198-201.
16. Швачко С.О. Типологія синтаксичних зв'язків (на матеріалі англ., укр. та рос. мов). Проблеми зіставної семантики / С.О. Швачко. – К.: КНДУ, 2003. – вип. 6. – С. 312-317.
17. Швачко С.А. Английские числительные и их место в лексико-семантическом поле количества: дис. ... доктора филол. наук: 10.02.04. – Сумы, 1983. – 361 с.
18. Швачко С.А. Языковые средства выражения количества в современных английском, русском и украинском языках / С.О. Швачко. – К.: Вища школа, 1981. – 144 с.
19. Щebetенко Е.В. Группа квантификаторов как лексико-грамматическая система выражения неопределенного количества в английском языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Московск. гос. пед. ин-т им. В.И.Ленина.– М., 1977. – 16 с.
20. Краткий словарь когнитивных терминов / Под ред. Е.С.Кубряковой. – М.: Издательство филолог. факультета МГУ, 1996. – 245 с.
21. Лингвистический энциклопедический словарь / Сост. В.Н. Ярцева. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 686 с.
22. Новая философская энциклопедия в 4 томах. – М.: Мысль, 2001. – Т. 2. – 640 с.
23. Oxford Dictionary (En-En) // Oxford University Press, 2005. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://www.oxforddictionaries.com/>